O'ZBEKISTON AGROSANOAT SEKTORIDA TADBIRKORLIK RIVOJLANISHINING INSTITUTSIONAL VA IQTISODIY OMILLARI

Faxriddin Toshmamatov
Toshkent xalqaro universiteti (Kimyo) Samarqand filialining magistri

Ilmiy rahbar: **Akmal Ashurovich Xodjimamedov**
Iqtisodiyot fanlari doktori (PhD), dotsent, Samarqand iqtisodiyot va servis instituti.
Email: khodjimamedov@rambler.ru
ORCID: 0000-0002-0876-6671
DOI:https://doi.org/10.5281/zenodo.24096909

Annotatsiya. Maqolada O'zbekiston Respublikasi agrosanoat majmuida iqtisodiy o'zgarishlar sharoitida tadbirkorlik subyektlarining rivojlanishi tahlil qilinadi. Tizimli va institutsional yondashuvlar asosida ularning samarali faoliyatiga to'sqinlik qiluvchi asosiy omillar, jumladan, institutsional kamchiliklar, moliyaviy cheklovlar va yer munosabatlari bilan bog'liq muammolar aniqlanadi. Agrosanoat integratsiyasini chuqurlashtirish, moliyaviy-kredit mexanizmlarini takomillashtirish hamda yer siyosatini optimallashtirish zarurati asoslab beriladi. Taklif etilayotgan tavsiyalar qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishi samaradorligini oshirish va qishloq hududlarining barqaror rivojlanishini ta'minlashga qaratilgan.

Kalit so'zlar: agrosanoat majmui; tadbirkorlik subyektlari; agrar iqtisodiyot; agrosanoat integratsiyasi; qishloq xo'jaligi; fermer xo'jaliklari; institutsional muhit; moliyaviy-kredit mexanizmlari; yer munosabatlari; barqaror rivojlanish.

Kirish.

Jamiyatni chuqur modernizatsiya qilish va demokratlashtirishning zamonaviy jarayonlari biznes subyektlarining aholini tovar va xizmatlar bilan ta'minlash, shuningdek, iqtisodiy faollikni rag'batlantirish va jamiyatning ijodiy salohiyatini rivojlantirishdagi o'sib borayotgan rolini obyektiv ravishda kuchaytirmoqda. Shu nuqtai nazardan, tadbirkorlik nafaqat iqtisodiy institut, balki ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlarning muhim omili sifatida ham xizmat qiladi.

Shu bilan birga, ta'kidlash joizki, O'zbekiston Respublikasida biznes sektorini tizimli va institutsional isloh qilish jarayonlari hali to'liq yakuniga yetmagan. Bu holat, ayniqsa, biznes sub'ektlari salmoqli, biroq to'liq ro'yobga chiqarilmagan salohiyatga ega bo'lgan qishloq hududlarida yaqqol namoyon bo'lmoqda.

Iqtisodiy o'zgarishlar sharoitida qishloq tadbirkorligi yuqori bo'g'indagi davlat organlarining bevosita ishtirokini talab qilmaydigan qator vazifalarni bajarishda o'ziga xos imkoniyatlarga ega. Xususan, u barqaror bozor mexanizmlarini shakllantirishga ko'maklashishi, resurslarni taqsimlash samaradorligini oshirishi hamda davlat muassasalari bilan yaqin hamkorlikda tijoriy qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishini rivojlantirishi mumkin.

O'zbekiston Respublikasida qishloq xo'jaligi siyosati rivojlanishining hozirgi bosqichi xo'jalik faoliyatining tashkiliy-huquqiy shakllari diversifikatsiyasi, shuningdek, dehqon, fermer va oilaviy xo'jaliklar tomonidan amalga oshirilayotgan iqtisodiy faoliyat turlarining kengayishi bilan tavsiflanadi (1-jadvalga qarang). Ushbu tendensiya bozor islohotlarining chuqurlashuvi hamda qishloq xo'jaligi tarmog'ining zamonaviy iqtisodiy sharoitlarga moslashuvchanligi ortib borayotganini aks ettiradi.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Shuni alohida ta'kidlash joizki, oziq-ovqat ishlab chiqarish va qishloq xo'jaligi xomashyosini qayta ishlash hajmining o'sishiga turtki beruvchi asosiy omillar ko'p jihatdan qishloq xo'jaligi sektorining o'zidan tashqarida shakllanadi. Bularga infratuzilma, logistika, qayta ishlash sanoati, moliyaviy mexanizmlar va institutsional muhitning rivojlanishi kiradi.

Shu nuqtai nazardan, tadbirkorlik subyektlarining qishloq xo'jaligi biznesi subyektlari faoliyatining yakuniy natijalariga ta'sirini kuchaytirish mexanizmlarini aniqlashga qaratilgan keng qamrovli ilmiy tadqiqotlarga bo'lgan ehtiyoj ortib bormoqda. Ularning ishlab chiqarish samaradorligini, qo'shilgan qiymatni hamda qishloq xo'jaligi mahsulotlarining raqobatbardoshligini oshirishdagi o'rnini baholash alohida ahamiyatga ega.

Hozirgi iqtisodiy sharoitda qishloq xo'jaligi sohasidagi xo'jalik yurituvchi subyektlarning o'rni va roli ularning qishloq xo'jaligi bilan integratsiyalashuv xususiyati hamda darajasi orqali belgilanadi. Bozor iqtisodiyoti sharoitida xo'jalik yurituvchi subyektlar va ularning birlashmalari (uyushmalari) qishloq xo'jaligi tizimining samarali faoliyat yuritishini ta'minlovchi asosiy bo'g'inlar hisoblanadi.

Adabiyotlar sharhi.

Agrosanoat majmuasi va qishloq tadbirkorligini rivojlantirishga oid zamonaviy tadqiqotlar qishloq xo'jaligi tarmog'i samaradorligini belgilovchi institutsional, integratsion hamda moliyaviy-iqtisodiy omillarga qaratilgan.

Agrosanoat integratsiyasi va qishloq xo'jaligidagi tarkibiy o'zgarishlarning klassik nazariy asoslari J. Mellor [1] tomonidan yaratilgan bo'lib, u rivojlanayotgan mamlakatlarda qishloq xo'jaligining iqtisodiy o'sish drayveri sifatidagi hal qiluvchi rolini asoslab bergan. Uning yondashuvi tarmoqlararo aloqalarni rivojlantirish hamda qishloq xo'jaligi sohasida mehnat unumdorligini oshirish zarurligini ta'kidlaydi.

Duglas K. Nort [2] agrar iqtisodiyotning institutsional jihatlarini o'rganishga salmoqli hissa qo'shgan; uning tadqiqotlariga ko'ra, iqtisodiy subyektlarning faoliyat samaradorligi institutsional muhit sifatiga, jumladan, mulkchilik huquqlari, tartibga solish mexanizmlari va tranzaksiya xarajatlari darajasiga bevosita bog'liqdir.

Agrosanoat integratsiyasi va qiymat zanjirlarini shakllantirish masalalari M. Porter [4] tadqiqotlarida yanada rivojlantirilgan bo'lib, u qishloq xo'jaligi sohasiga ham tatbiq etish mumkin bo'lgan qiymat zanjiri konsepsiyasini ishlab chiqqan. Ushbu yondashuv qishloq xo'jaligini qayta ishlash, logistika va mahsulotni taqsimlash jarayonlarini qamrab oluvchi kengroq tizimning bir qismi sifatida ko'rib chiqish imkonini beradi.

O'zbekiston Respublikasi misolida qishloq xo'jaligi sohasi va tadbirkorlikni rivojlantirish masalalari B. Xamidov va Sh. Ayupov [5] kabi mahalliy olimlarning ishlarida o'rganilgan bo'lib, ularda institutsional islohotlar, fermerlikka asoslangan modelga o'tish hamda qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishi samaradorligini oshirishga oid masalalar yoritilgan.

Mavzu bo'yicha salmoqli tadqiqotlar mavjudligiga qaramay, ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, agro-sanoat integratsiyasi doirasida tadbirkorlik subyektlari o'rtasidagi murakkab o'zaro aloqalarga, shuningdek, qishloq xo'jaligi sohasining zamonaviy chaqiriqlarga — jumladan, global inqirozlar hamda moliya-kredit tizimidagi transformatsiyalarga — moslashishini ta'minlovchi mexanizmlarga yetarli darajada e'tibor qaratilmagan.

Tadqiqot metodologiyasi.

Agrosanoat majmuasini tizimli tahlil qilishning uslubiy asosi uning tarkibiy elementlarining o'zaro bog'liqligi va o'zaro bog'liqlik tamoyilidir. Agrosanoat majmuasi doirasidagi qishloq xo'jaligi korxonalarini o'rganishda tizimli yondashuvni qo'llash nafaqat ularning funksional aloqalari va o'zaro

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

hamkorlikning tashkiliy-iqtisodiy shakllarini, balki ijtimoiy jihatlarni, jumladan, iqtisodiy subyektlarning institutsional va xulq-atvor xususiyatlarini ham har tomonlama tahlil qilishni taqozo etadi. Ushbu yondashuv bozor iqtisodiyoti talablariga mos keladi hamda murakkab, ko‘p darajali ijtimoiy-iqtisodiy tizimlarni yetarli darajada tahlil qilish imkonini beradi.

Yagona ko‘p tarmoqli tizim sifatida qaraladigan agrosanoat majmuasi barqaror iqtisodiy aloqalar ko‘rinishida namoyon bo‘ladigan iqtisodiy munosabatlar yig‘indisini aks ettiradi; ushbu aloqalar oziq-ovqat mahsulotlari, shuningdek, qishloq xo‘jaligi xomashyosidan olinadigan boshqa mahsulotlarni ishlab chiqarish, qayta ishlash va yakuniy iste’molchiga yetkazib berish jarayonlari asosida shakllanadi.

Ushbu aloqalarning ishlab chiqarish jihati qishloq xo‘jaligi korxonalari hamda agrosanoat majmuasining boshqa bo‘g‘inlari — jumladan, qayta ishlash, logistika va marketing sub’ektlari — o‘rtasidagi faoliyat almashinuvida namoyon bo‘ladi. Tadbirkorlik sub’ektlari tayyor mahsulotni taqsimlash kanallarini yo‘lga qo‘yish va qishloq xo‘jaligi bozorining samarali faoliyat yuritishiga ko‘maklashish orqali takror ishlab chiqarish jarayonining uzluksizligini ta’minlashda hal qiluvchi rol o‘ynaydi.

Ta’kidlash joizki, qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini ishlab chiqarish, qayta ishlash, logistika va sotish jarayonlarini qamrab oluvchi barqaror iqtisodiy aloqalarni aynan xo‘jalik yurituvchi sub’ektlar o‘rnatadilar. Shu nuqtai nazardan, ularning qishloq xo‘jaligi sektori bilan o‘zaro hamkorligi tizimli va ko‘p darajali tus oladi.

Tahlil va natijalar.

Ushbu o‘zaro aloqalarni chuqurlashtirish va kuchaytirish qishloq xo‘jaligi ishlab chiqarishi samaradorligini oshirish, bozor infratuzilmasini rivojlantirish hamda qishloq hududlarining barqaror ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini ta’minlashda muhim omil hisoblanadi.

№	Показатели	Дехканское хозяйство	Фермерское хозяйство	Другие сельхозпредприятия
1	Yerga bo‘lgan huquq	Egalik qilish, foydalanish, qisman xususiylashtirish	Egalik qilish, foydalanish	Asosiy foydalanish
2	Yer uchastkasining o‘lchami	Kichik, cheklangan	O‘rta va katta	Katta
3	Mulkchilik shakli	Maxfiy	Maxfiy	Aralash (davlat, xususiy, jamoa)
4	Davlat xaridlari	Yo‘q; faoliyat turini erkin tanlash	Qisman (paxta, g‘alla)	Qisman (paxta, g‘alla)
5	Mehnat resurslari	Oila a'zolari	Oila a'zolari va yollanma ishchilar	Jamoaviylik + yollanma mehnat
6	Moliyaviy rag‘batlantirish	Asosiy va qo‘shimcha daromad	Birlamchi daromad	Birlamchi daromad
7	Распределение дохода	Свободное	Регламентированное	Tartibga solingan
8	Soliq majburiyatlari	O‘zbekiston Respublikasi Soliq	O‘zbekiston Respublikasi Soliq kodeksiga	O‘zbekiston Respublikasi Soliq

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

№	Показатели	Дехканское хозяйство	Фермерское хозяйство	Другие сельхозпредприятия
		kodeksiga muvofiq	muvofiq	kodeksiga muvofiq
9	Mahsulot savdosi	Bo'ydoq	Kelishiladigan + ochiq	Kelishiladigan + ochiq

Qishloq hududlaridagi biznes subyektlarining rivojlanish istiqbollari qishloq xo'jaligini rivojlantirish dinamikasi hamda qishloq joylaridagi ishlab chiqarish va ijtimoiy infratuzilma holati bilan bevosita belgilanadi. O'z navbatida, ushbu jarayonlar qishloq xo'jaligi sohasidagi iqtisodiy subyektlarning mustahkamlanishi va institutsional rivojlanishi bilan uzviy bog'liqdir.

Shu nuqtai nazardan, qishloq hududlaridagi tadbirkorlik subyektlari faoliyatiga xos bo'lgan nafaqat joriy tendensiyalarni, balki obyektiv qonuniyatlarni ham o'rganish alohida ilmiy ahamiyat kasb etadi. Ularning ijtimoiy-iqtisodiy rolini kuchaytirish faqat agrar iqtisodiyotning turli tarkibiy qismlari o'zaro ta'siridan sinergetik samara hosil qiluvchi agrosanoat integratsiyasi jarayonlarini chuqurlashtirish orqali amalga oshirilishi mumkin.

Agrosanoat majmuasi doirasida xo'jalik yurituvchi subyektlar keng ko'lamli iqtisodiy faoliyat turlari bilan, jumladan, qishloq xo'jaligi xomashyosidan olingan mahsulotlarni xarid qilish, qayta ishlash va sotish bilan shug'ullanadilar. Ushbu faoliyat qo'shilgan qiymat yaratadi hamda qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishi samaradorligini oshirishga hissa qo'shadi [6].

Rivojlanishning hozirgi bosqichi aholini oziq-ovqat, tovarlar va turli xil xizmatlar bilan ta'minlashda biznes sub'ektlarining ortib borayotgan roli bilan tavsiflanadi. Biroq, O'zbekiston Respublikasida katta salohiyatga qaramay, qishloq hududlarida tadbirkorlik sektorining rivojlanishi bir qator tizimli cheklovlarga duch kelmoqda.

Xususan, biznes subyektlari faoliyatida kutilgan o'zgarishlar va sifat jihatidan yangilanish o'rniga, rivojlanish sur'atlarining sekinlashuvi kuzatildi. Ularning samarali faoliyat yuritishiga to'sqinlik qiluvchi asosiy omillar qatoriga iqtisodiy mexanizmdagi kamchiliklar, tashkiliy-iqtisodiy boshqaruv vositalarining yetarli darajada samarali emasligi hamda mavjud resurs salohiyatidan to'liq foydalanilmasligi kiradi [8].

COVID-19 pandemiyasi keltirib chiqargan global inqiroz qishloq xo'jaligi tarmog'ining rivojlanishiga qo'shimcha salbiy ta'sir ko'rsatdi. Iqtisodiy faoliyatga nisbatan joriy etilgan cheklovlar tufayli qishloq xo'jaligi ishlab chiqaruvchilariga imtiyozli kreditlar ajratish hajmi prognoz ko'rsatkichlaridan sezilarli darajada ortda qoldi, bu esa tarmoqdagi investitsiya faolligining pasayishiga olib keldi.

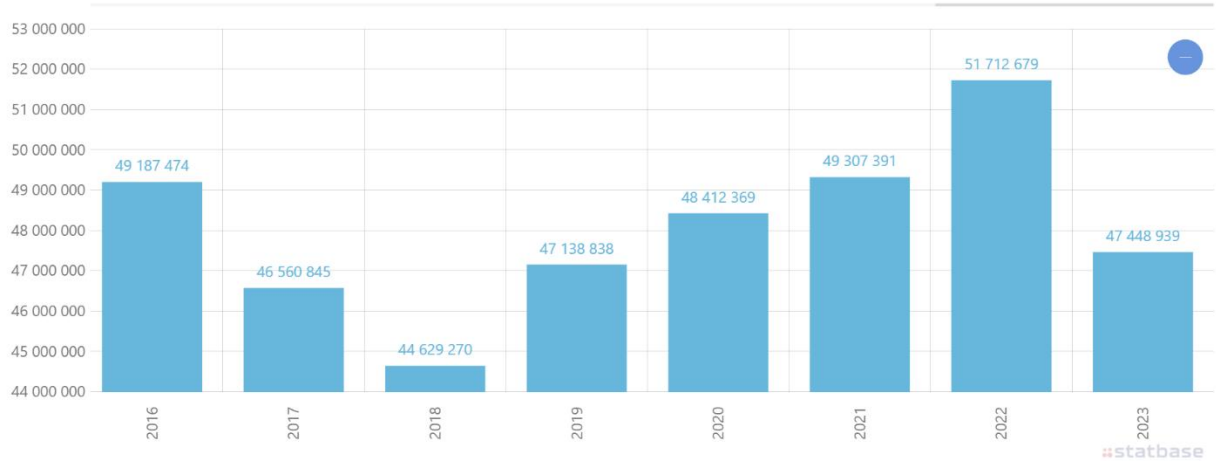
Shu bilan birga, avvalgi davrda ayrim xo'jalik yurituvchi subyektlar davlat tomonidan tartibga solishni minimallashtirishga intildilar; bozor mexanizmlarining institutsional jihatdan yetuk emasligi sharoitida bu holat qishloq xo'jaligi rivojlanishiga beqarorlashtiruvchi ta'sir ko'rsatdi. Natijada, qator qishloq xo'jaligi korxonalarining moliyaviy ahvoli tanazzul darajasiga yetdi va bu qishloq xo'jaligi texnikasi, uskunalari, mineral o'g'itlar hamda qurilish materiallarini xarid qilish hajmining qisqarishida o'z aksini topdi [7].

Qishloq xo'jaligi sektoridan kelib chiqadigan samarali talabning pasayishi turdosh tarmoqlarda — jumladan, qishloq xo'jaligi texnikasi ishlab chiqarish va kimyo sanoatida — ishlab chiqarish quvvatlaridan to'liq foydalanilmasligiga olib keldi va shu tariqa iqtisodiyot bo'ylab salbiy multiplikator ta'sirini kuchaytirdi.

Kuzatilayotgan tendensiyalar qishloq hududlarini kompleks rivojlantirish va qishloq xo'jaligi sohasida tadbirkorlik faoliyatini rag'batlantirishga ustuvor ahamiyat qaratilayotganini namoyon etmoqda.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Hozirgi sharoitda davlat siyosatining asosiy yo‘nalishlari qatoriga qishloq xo‘jaligi ishlab chiqarishini davlat tomonidan tartibga solish mexanizmlarini takomillashtirish, ichki oziq-ovqat bozorini himoya qilish, agrosanoat majmuida kooperatsiya va integratsiyani rivojlantirish, samarali tashkiliy-iqtisodiy boshqaruv modellarini joriy etish hamda soha ishchi kuchining sifatini oshirish kiradi.

1-rasm. Qishloq xo‘jaligi mahsulotlari ishlab chiqarish hajmi, tonna (2016–2023-yillar)

Rasmda keltirilgan ma’lumotlar 2016–2023-yillar davomida qishloq xo‘jaligi mahsulotlari ishlab chiqarish hajmidagi o‘zgarishlar dinamikasini aks ettiradi va ushbu soha rivojlanishidagi ayrim tendensiyalarni namoyon qiladi.

Avvalo, ishlab chiqarish hajmining o‘zgaruvchan, ammo umumiy hisobda o‘sishga moyil ekanligi kuzatilmoqda. Dastlabki davrda (2016–2018-yillar) ishlab chiqarish hajmi 49,2 million tonnadan 44,6 million tonnagacha kamaygan; buni qishloq xo‘jaligi sohasidagi tarkibiy o‘zgarishlar, yangi institutsional sharoitlarga moslashish hamda iqtisodiy transformatsiya jarayonlari bilan izohlash mumkin.

- 2019-yildan buyon ishlab chiqarish hajmi barqaror o‘sib bordi va 2022-yilda eng yuqori ko‘rsatkich — 51,7 million tonnaga yetdi. Ushbu o‘sish quyidagilarni aks ettiradi:
- qishloq xo‘jaligi ishlab chiqarishida samaradorlikning oshishi;
- tadbirkorlik subyektlarining ortib borayotgan roli;
- agro-sanoat integratsiyasi va bozor infratuzilmasining rivojlanishi.
- Ayniqsa, COVID-19 pandemiyasi keltirib chiqargan tashqi zarbalarga qaramay, 2020–2021-yillarda ijobiy tendensiyalar kuzatilgani e’tiborga loyiqdir; bu holat qishloq xo‘jaligi tarmog‘ining nisbiy barqarorligi va moslashuvchanlik salohiyatini namoyon etdi.
- 2023-yilda ishlab chiqarish hajmi 47,4 million tonnagacha kamaydi; ushbu holatni quyidagi omillar bilan izohlash mumkin:ограничениями финансово-кредитных ресурсов;
- iqlimiy omillar;
- investitsiya faolligining pasayishi;
- agro-sanoat integratsiyasi tizimidagi nomutanosibliklar.

Shunday qilib, kuzatilayotgan dinamika qishloq xo‘jaligi ishlab chiqarishi rivojlanishining siklik xususiyatga ega ekanligini hamda institutsional va iqtisodiy omillarga bog‘liqligini tasdiqlaydi. Barqaror o‘sishga faqat quyidagi hollardagina erishish mumkin:

- agro-sanoat integratsiyasi chuqurlashtirilsa;
- moliya-kredit mexanizmlari takomillashtirilsa;

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

• davlat tomonidan tartibga solish samaradorligi oshirilsa.

Agrosanoat majmuasini tartibga solish ko‘p qirrali va tizimli xususiyatga ega. Xalqaro tajriba shuni ko‘rsatadiki, rivojlangan mamlakatlarda davlat aralashuvi agrobiznesda tarkibiy o‘zgarishlarni rag‘batlantirish, oziq-ovqat bozori barqarorligini ta’minlash hamda tashqi savdo uchun qulay shart-sharoitlar yaratishga qaratilgan [9].

Masalan, Yevropa Ittifoqi mamlakatlari qishloq xo‘jaligini davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlashning keng qamrovli tizimini qo‘llaydi; ushbu tizim qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini davlat xaridi, eksport-import operatsiyalarini tartibga solish, qayta ishlash va sotish infratuzilmasini modernizatsiya qilish uchun subsidiyalar ajratish hamda kafolatlangan narxlarni belgilash kabi mexanizmlarni o‘z ichiga oladi. Mazkur vositalar bozorlardagi tebranishlarni kamaytirishga va qishloq xo‘jaligi ishlab chiqarishining barqarorligini ta’minlashga xizmat qiladi.

Byudjet subsidiyalari bir qator mamlakatlarda fermer xo'jaliklari daromadlarining katta qismini tashkil etuvchi asosiy qo'llab-quvvatlash elementi bo'lib xizmat qiladi. Buning sababi, qishloq xo'jaligi nafaqat iqtisodiy funktsiyalarni, balki bandlik, oziq-ovqat xavfsizligi va qishloq joylarining barqarorligini ta'minlash orqali muhim ijtimoiy rollarni ham bajaradi.

O'zbekiston Respublikasida, yer munosabatlari va fermerlik faoliyatini tartibga soluvchi qonunlarni o'z ichiga olgan me'yoriy-huquqiy baza yaratilganiga qaramay, uni amalga oshirishning amaliy samaradorligi yetarli emasligicha qolmoqda. Natijada, qishloq xo'jaligi ishlab chiqaruvchilari amalga oshirilayotgan islohotlarning ijobiy ta'sirini to'liq his qilishmayapti..

Shu nuqtai nazardan, qishloq xo‘jaligi tarmog‘ining faoliyat samaradorligini oshirishga qaratilgan tizimli chora-tadbirlar majmuini ishlab chiqish va amalga oshirish zarur. Ustuvor yo‘nalishlar qatoriga narxlarni tartibga solishni takomillashtirish (shu jumladan, qishloq xo‘jaligi va sanoat mahsulotlari o‘rtasida narxlar mutanosibligini ta’minlash), investitsiya faolligini rag‘batlantirish hamda qishloq xo‘jaligi ishlab chiqaruvchilari uchun moslashuvchan kreditlash mexanizmlarini joriy etish kiradi.

Qishloq xo‘jaligi ishlab chiqarishining o‘ziga xos xususiyatlarini — jumladan, faoliyatning mavsumiyligi, yuqori ishlab chiqarish tavakkalchiliklari va uzoq muddatli investitsiya siklini — hisobga oluvchi moliyaviy-kredit vositalarini ishlab chiqish alohida ahamiyatga ega. Ushbu chora-tadbirlarning amalga oshirilishi xo‘jalik yurituvchi subyektlarning barqarorligini oshiradi hamda qishloq xo‘jaligining uzoq muddatli rivojlanishini ta’minlaydi [10].

Agrosanoat majmuida tadbirkorlik sektorini rivojlantirish davlat darajasida institutsionalizatsiyani, ya’ni agrar iqtisodiyotning barcha bo‘g‘inlari o‘rtasida o‘zaro hamkorlikning yaxlit tizimini yaratishni taqozo etadi. Hozirgi sharoitda tadbirkorlik faoliyatiga nafaqat qishloq xo‘jaligi ishlab chiqarishi doirasida, balki uni qayta ishlash, mahsulotni sotish, texnik va ishlab chiqarish xizmatlari hamda moliya-kredit sektori bilan uyg‘unlashgan holda qarash maqsadga muvofiqdir. Shu nuqtai nazardan, ...ni ta’minlash muhim ahamiyatga ega. Boshqaruvning barcha darajalarida — fermer xo‘jaligi darajasidan tortib respublika darajasigacha — keng ko‘lamli iqtisodiy sub’ektlar, jumladan, qishloq xo‘jaligi korxonalari, tijorat fermer xo‘jaliklari, dehqon xo‘jaliklari va oilaviy bizneslarni qamrab olgan holda muvofiqlashtirishni amalga oshirish.

Shu nuqtai nazardan, moliya institutlari, sanoat korxonalari, qishloq tadbirkorlari va ularning uyushmalari o‘rtasidagi ko‘p tomonlama hamkorlikka asoslangan agro-sanoat integratsiyasining yangi, noan’anaviy modellarini ishlab chiqishga bo‘lgan ehtiyoj ortib bormoqda. Bunday modellar qo‘shilgan qiymat o‘sishiga ko‘maklashuvchi hamda qishloq xo‘jaligi sektorining raqobatbardoshligini oshiruvchi sinergetik samarani yuzaga keltirishi mumkin [11].

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Shu bilan birga, ayrim hududlarda fermerlik sektorini shakllantirish jarayonlari parokanda va shoshma-shosharlik bilan amalga oshirilgani bois, ulardan kutiladigan ijobiy natijalarni to‘liq ro‘yobga chiqarish imkoni bo‘lmadi. Fermerlik samaradorlikni oshirish va xususiy tashabbuskorlikni rag‘batlantirishga qaratilgan bo‘lsa-da, uning faoliyat samaradorligi ko‘p jihatdan institutsional va texnologik sharoitlarga bog‘liqdir.

Zamonaviy qishloq xo‘jaligi siyosatining asosiy yo‘nalishlaridan biri yer resurslariga egalik qilish, ulardan foydalanish va ularni tasarruf etishni tartibga soluvchi yer munosabatlarini takomillashtirishdan iborat. Yerlarning mayda ulushlarga bo‘linishi kabi amaliyot yer resurslaridan foydalanish samaradorligining pasayishiga olib keldi, chunki yerlarning salmoqli qismi faol xo‘jalik faoliyati bilan shug‘ullanmaydigan sub’ektlar qo‘liga o‘tib qoldi.

Shuni ham ta’kidlash joizki, yer uchastkalarining kichik hajmi ko‘pincha tijoriy qishloq xo‘jaligi ishlab chiqarishi uchun zarur sharoitlarni ta’minlay olmaydi va shu tariqa qishloq xo‘jaligi sektorining o‘sish salohiyatini cheklaydi. Shu munosabat bilan, yer resurslarini birlashtirishga ko‘maklashish hamda ulardan foydalanish samaradorligini oshirish maqsadida yer siyosatiga o‘zgartirishlar kiritish talab etiladi [12].

Umuman olganda, mavjud nomutanosibliklarni bartaraf etish hamda agrosanoat majmuasi uchun barqaror rivojlanish modelini shakllantirish iqtisodiy samaradorlikni oshirish, tadbirkorlik tashabbuslarini rag‘batlantirish va qishloq xo‘jaligi sohasining iqtisodiyotning turdosh tarmoqlariga ko‘rsatadigan multiplikativ ta’sirini kuchaytirishga qaratilgan keng qamrovli tizimli chora-tadbirlarni amalga oshirishni talab etadi.

Xulosa

Tadqiqot shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekiston Respublikasi agrar iqtisodiyotining transformatsiyasi jarayonida biznes subyektlari qishloq hududlarining barqaror rivojlanishini ta’minlash, qishloq xo‘jaligi ishlab chiqarishi samaradorligini oshirish hamda agrosanoat majmuida qo‘shilgan qiymat yaratishda muhim omilga aylanmoqda. Bozor islohotlarining chuqurlashuvi, xo‘jalik faoliyati shakllarining xilma-xillashuvi va agrosanoat integratsiyasining rivojlanishi bilan ularning ahamiyati ortib bormoqda.

Xususan, ishlab chiqarish, qayta ishlash va marketing segmentlari o‘rtasida integratsiya yetarli darajada emasligini hisobga olib, agrosanoat integratsiyasi va kooperatsiya mexanizmlarini, jumladan, tadbirkorlik subyektlari, moliya institutlari va qayta ishlash sanoatini jalb qilgan holda klaster tuzilmalarini shakllantirishni rivojlantirish taklif etiladi. Bu sinergik samara yaratadi va qishloq xo'jaligi mahsulotlarining qo'shilgan qiymati va raqobatbardoshligini oshiradi.

Qishloq xo‘jaligi ishlab chiqaruvchilarining moliyaviy resurslardan foydalanish imkoniyati cheklanganligi va ishlab chiqarish xatarlarining yuqori darajasini hisobga olgan holda;

Moliyaviy va kredit vositalarini takomillashtirish — jumladan, moslashuvchan kreditlash mexanizmlarini joriy etish, qishloq xo‘jaligi sug‘urtasini rivojlantirish va imtiyozli moliyalashtirish dasturlarini kengaytirish — zarurati asoslab berilgan. Ushbu chora-tadbirlar investitsiya faolligini rag‘batlantirish va tadbirkorlik subyektlarining barqarorligini oshirishga qaratilgan.

Bundan tashqari, yer munosabatlari tizimidagi aniqlangan nomutanosibliklar va yer resurslaridan samarasiz foydalanish holatlarini inobatga olgan holda, yer siyosatini optimallashtirish taklif etilmoqda; bu siyosat yer uchastkalarini yiriklashtirish, ularning parchalanishini kamaytirish hamda foydalanilmayotgan yerlarni iqtisodiy muomalaga kiritishga qaratilgan. Ushbu chora-tadbirlarning amalga oshirilishi tijorat asosidagi ishlab chiqarishni rivojlantirish uchun sharoit yaratadi va qishloq xo‘jaligi tarmog‘i samaradorligini oshiradi.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Shunday qilib, taklif etilayotgan ilmiy-amaliy tavsiyalar tizimli xususiyatga ega bo'lib, aniqlangan institutsional va iqtisodiy cheklovlarni bartaraf etishga qaratilgan; bu esa, o'z navbatida, agrosanoat majmuasining barqaror rivojlanishini ta'minlaydi hamda qishloq iqtisodiyotida biznes sub'ektlarining rolini kuchaytiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mellor, J. W. (1995). Agriculture on the road to industrialization. Johns Hopkins University Press.
2. North, D. C. (1990). Institutlar, institutsional o'zgarishlar va iqtisodiy samaradorlik. Kembrij universiteti Press.https://doi.org/10.1017/CBO9780511808678
3. Porter, M. E. (1985). Raqobat ustunligi: Yuqori natijalarga erishish va ularni saqlab qolish. Free Press.
4. Timmer, C. P. (2009). Qishloq xo'jaligisiz dunyo: Tarixiy nuqtai nazardan tarkibiy o'zgarishlar. American Enterprise Institute Press.
5. Porter, M. E. (1985). Raqobat ustunligi: Yuqori natijalarga erishish va ularni saqlab qolish. Free Press.
6. Timmer, C. P. (2009). Qishloq xo'jaligisiz dunyo: Tarixiy nuqtai nazardan tarkibiy o'zgarishlar. American Enterprise Institute Press.
7. Hazell, P. va Rahman, A. (tahr.). (2014). Kichik fermer xo'jaliklari uchun yangi yo'nalishlar. Oxford University Press.
8. Swinnen, J. F. M., & Maertens, M. (2007). Globalization, privatization, and vertical coordination in food value chains. Agricultural Economics, 37(s1), 89–102. https://doi.org/10.1111/j.1574-0862.2007.00237.x
9. World Bank. (2008). World development report 2008: Agriculture for development. World Bank. https://doi.org/10.1596/978-0-8213-6807-7
10. FAO. (2017). The future of food and agriculture – Trends and challenges. Food and Agriculture Organization. https://doi.org/10.4060/i6583e
11. OECD. (2020). Agricultural policy monitoring and evaluation 2020. OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/928181a8-en
12. Khodjimamedov, Akmal. "Bank tizimini innovatsion rivojlantirish yo'nalishlari." Economics and Innovative Technologies 10.4 (2022): 1-9.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.